

УДК 378.147:02](477)

Оксана Матвієнко,
доктор педагогічних наук,
кандидат технічних наук,
професор КНУКіМ

Михайло Цивін,
кандидат технічних наук,
доцент КНУКіМ

Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": чи буде збережена бібліотечна професія?

У статті проаналізовано проект стандарту за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" щодо місця бібліотечної складової в її межах.

Ключові слова: стандарт, спеціалізація, інформаційні дисципліни, документознавство.

Уведення нової спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" актуалізує на освітньому рівні одне з найгостріших питань, що становить предмет дискусій упродовж останніх десятиліть, — про майбутнє бібліотечної професії в інформаційному суспільстві.

Розміщений на сайті МОН Проект стандарту зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" [1] є першою спробою узагальнення в межах однієї спеціальності професій бібліотекаря, архівіста та фахівця з інформаційної справи. Однак маємо висловити міркування щодо розвитку бібліотечної освіти у запропонованому розробниками напрямі.

Сформулюємо гіпотезу стосовно місця бібліотечної складової у межах нової спеціальності: престижність назв нових спеціалізацій, "іміджеві" проблеми бібліотечної професії, орієнтованість ВНЗ на розвиток насамперед "інформаційного" компонента у новій спеціальності можуть призвести до латентного стану "бібліотечного" складника, "міграції" бібліотечних дисциплін в "інформаційні", вивчення бібліотечно-архівної проблематики у предметному полі інших наук і втрати професійної ідентичності майбутніми бібліотечними фахівцями ще під час навчання у ВНЗ.

Аналіз останніх публікацій. У контексті досліджуваної проблеми поділяємо думку Т. Вилегжаніної [2]: у сьогоденних реаліях життя українського суспільства професія бібліотекаря потребує ґрунтовнішого наукового вивчення — для прогнозування її майбутнього, привернення до неї уваги влади і суспільства.

Поміж незначної кількості робіт, що торкаються власне розвитку бібліотечної освіти і бібліотечної професії, виокремимо статтю В. Осаули [3], в якій дослідник вивчає образ бібліотечно-інформаційної фаху та вирізняє чинники, що можуть впливати на його зміну.

У статті Т. Дурєєвої [4], присвяченій професійній свідомості бібліотекаря, зроблено дискусійний висновок, що світогляд бібліотекаря має формуватися відповідно до комп'ютерних технологій, а О. Білик [5] наполягає, що консерватизм бібліотечної професії спричиняє появу різноманітних деформацій і станів, які знижують не лише професійні успіхи, а й негативно позначаються на "непрофесійному" житті персоналу бібліотеки.

Метою статті є висвітлення вектора розвитку бібліотечної освіти у проекті пропонованого стандарту спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Виклад основного матеріалу. Насамперед зауважимо, що спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" утворилася на базі двох самостійних спеціаль-

ностей: "Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія" і "Документознавство та інформаційна діяльність".

Ретроспективний погляд на їхній розвиток у вітчизняних ВНЗ свідчить, що:

— спеціальність бібліотекознавство розвивалася в Україні у ВНЗ культури, для яких вона була "традиційною" ще за радянських часів;

— спеціальність "Документознавство та інформаційна діяльність" започатковано у 1990-х роках у ВНЗ, які мали потужну наукову школу бібліотекознавства, а згодом введено у програми вишів технічного та інших профілів;

— у жодному з "непрофільних" для бібліотечної освіти ВНЗ протягом двох останніх десятиліть не було започатковано підготовку бібліотечних фахівців.

Розвиток спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" у вищих навчальних закладах "непрофільного спрямування" відбувався здебільшого на гуманітарних кафедрах, які за ці роки здійснили значні науково-методичні, психолого-педагогічні розробки; у межах спеціальності запропоновано широкий спектр спеціалізацій.

Із введенням нової спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", ВНЗ, які планують здійснювати підготовку за новоутвореною спеціальністю, *мають забезпечити рівноправний розвиток в її межах усіх заявлених у назві складових — і бібліотекарів, і архівістів, і інформаційних фахівців.*

Виразною є низка проблемних моментів, які при цьому можуть виникнути:

1. Привабливість назв нових "інформаційних" спеціалізацій у межах спеціальності, які, окрім власне надання необхідних компетенцій, мають бути конкурентними на ринку освітніх послуг, що може призвести до переведення бібліотечної освіти на маргінес.

2. Навчально-виховний процес у ВНЗ, для яких підготовка фахівців з бібліотечної та архівної справи не є "генетично" притаманною, враховуючи брак дисциплінарної матриці бібліотекознавства у межах навчального закладу, буде, вочевидь, спрямовано саме на розвиток "інформаційної справи".

У такій ситуації можливі лакуни у підготовці бібліотекаря в системі інформаційної освіти та складнощі у формуванні системного уявлення майбутнього фахівця про соціальні та ціннісні детермінанти бібліотечної професії.

Якщо ВНЗ із традиційною "бібліотечною" підготовкою фахівців ще здатні подолати зміни структури освітніх

програм і потенційно ризикованого для професії вектора розвитку бібліотечної освіти, то "непрофільні" вищі через об'єктивні причини цього зробити не зможуть, а можливо, навіть і не матимуть на меті.

Бібліотекознавчі студії передбачають не лише виклад основних дисциплін бібліотекознавчого спрямування, а мають відтворювати у професійній підготовці бакалавра з інформаційної, бібліотечної та архівної справи *бібліотеку як об'єкт у всіх її системних зв'язках*.

У пропонованому проєкті стандарту спеціальні компетенції бібліотекаря задекларовано в таких пунктах за термінами "бібліотека":

— здатність застосовувати принципи проєктування баз даних, інформаційних систем, соціальних мереж, цифрових бібліотек та архівів;

— здатність використовувати і вдосконалювати автоматизовані інформаційно-пошукові системи, організувати цифрові архіви, електронні бібліотеки, проблемно-тематичні бази та банки даних.

Зрозуміло, що у межах стандарту неможливе формування всіх необхідних вимог до фахівця, однак аналіз *Розділу V. Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання*, свідчить, що гуманістична, людиноцентрична парадигма бібліотечної освіти трансформується в технологічну, а ймовірно — в технократичну. Нормативний зміст підготовки спрямовано на:

— розуміння наукових засад організації, модернізації, впровадження новітніх технологій в інформаційній, бібліотечній та архівній діяльності;

— володіння знаннями технологій створення та підтримки функціонування електронних бібліотек та архівів, вивчення й задоволення інформаційних потреб користувачів;

— застосування знань технічних характеристик, конструкційних особливостей, призначення і правил експлуатації комп'ютерної техніки та офісного обладнання для вирішення технічних завдань спеціальності;

— здатність оцінювати можливості застосування новітніх технологій для вдосконалення інформаційних продуктів та послуг;

— здатність застосовувати сучасні методики і технології автоматизованого опрацювання інформації, формування та використання електронних інформаційних ресурсів та сервісів;

— здатність розраховувати, експлуатувати, налагоджувати типове для обраної спеціалізації комп'ютерне та офісне обладнання.

Не протиставляючи професію бібліотекаря сучасному інформаційно-технологічному середовищу і наголошуючи, що без цих компетенцій сучасний бібліотечний працівник не може ефективно працювати, слід згадати, що фах бібліотекаря належить, за класифікацією О. Клімова, до категорії "*людина — людина*" (на відміну від інших професій, об'єднаних у спільний стандарт, які належать до типу "*людина — знакова система*" і зазвичай передбачають лише опосередковану взаємодію зі споживачами послуг).

Сьогодні прогнозується нова соціальна роль бібліотекаря, однак у стандарті нормативний зміст підготовки у галузі соціально-психологічних, соціально-педагогічних, людиноорієнтованих результатів навчання обмежено такими позиціями, як "...уміти спілкуватися, включаючи усну, письмову та електронну комунікацію українською мовою та однією з іноземних мов".

Варто також брати до уваги зміни, що відбуваються у сучасному бібліотекознавстві — розвиваються нові підходи, зокрема і з погляду активізації позиції бібліотек у політичних процесах [10], що виявляє місію бібліотекаря не

тільки у звичних комунікаціях "бібліотекар — читач", "бібліотекар — суспільство", "бібліотекар — культура", а й здатність будувати відносини "бібліотекар — політика" і "бібліотекар — влада" [11].

Враховуючи посилення інформаційного компонента у всіх галузях діяльності та "ринковість" нових спеціалізацій, виразною може стати тенденція до порушення рівноваги у навчальному плані підготовки бакалаврів у бік "загальної" інформаційної діяльності ("інформаційної справи")¹ і скорочення уваги до власне специфічних компетенцій бібліотечного фахівця.

Дослідники формування професійних навичок майбутніх інформаційно-бібліотечних спеціалістів Н. Лопатина і М. Романюк [7] наголошують, що намагання забезпечити поліваріативність кар'єри бібліотекаря, його адаптивність до неминучих трансформацій соціальних комунікацій призводить до не виправданого обмеження кола компетенцій, зокрема поза увагою залишаються пов'язані з:

— комплексом науково-бібліографічних, наукознавчих і наукометричних компетенцій, знаннями у галузі систематизації і класифікації;

— професійною готовністю до роботи з окремими видами інформаційних ресурсів (освітні, ресурси технічної та економічної інформації, патенти);

— готовністю до роботи з окремими категоріями користувачів (науковцями, читачами бібліотек шкіл і ВНЗ).

Враховуючи викладене, вважаємо, що концептуальною основою реалізації професійної підготовки бібліотекарів у межах новоутвореної спеціальності має бути *бібліотечна професіологія* як наукова та навчальна дисципліна.

Фундатором наукової школи бібліотечної професіології, науковим керівником і колегою багатьох фахівців, які сьогодні працюють у царині бібліотечної справи і бібліотечної освіти, була відомий вітчизняний бібліотекознавець Ада Семенівна Чачко, чії роботи й нині є найцитованішими у працях закордонних бібліотекознавців. Галузь досліджень бібліотечної професіології А. Чачко окреслювала [9] як закономірності становлення і розвитку професії бібліотекаря, специфічні методи її дослідження, наукову класифікацію видів бібліотечної праці, прогнозування змін професії та соціально-психологічного образу фахівця. Бібліотекознавець наголошувала, що "...неоднакове суспільне визнання, взаємне непорозуміння між бібліотекарями і бібліографами, з одного боку, та інформаційними працівниками, з іншого, значно ускладнює комунікацію" [там само, с. 110]. Ця теза на сучасному рівні розвитку інформаційної та бібліотечної професій у межах спільного освітнього стандарту не тільки не втратила актуальності, а й може слугувати методичним орієнтиром у формуванні навчальних планів та розвитку професійної культури майбутніх фахівців.

На жаль, нині у вітчизняному бібліотекознавстві не відбувається системного осмислення трансформації бібліотечної професії в нових умовах. Водночас закордонні колеги, усвідомлюючи ризики для професії бібліотекаря в умовах інформатизації, здійснюють системні дослідження [6] і пропонують бібліотекознавчій науці інтерпретації інформаційної сутності бібліотечного фаху, виявляють основні зміни соціальних позицій бібліотекаря в умовах інформатизації професійної структури суспільства; аргументують базові позиції бібліотечної професії в інформаційній сфері, пропонують концепцію розвитку бібліотечного фаху, який

¹ Подібна ситуація свого часу склалася зі спеціальністю "Документознавство та інформаційна діяльність", в якій документознавче спрямування навчання превалювало над змістом освіти в галузі широкого спектра видів інформаційної діяльності.

містить зміну соціальних ролей і статусів у сучасному соціумі, активну роль бібліотекаря у формуванні соціальної структури інформаційного суспільства і розвитку бібліотеки як соціального інституту; наголошують на потребі цілеспрямованого курсу на "меритократизацію" професії [8] у масовій свідомості, повернення їй статусу "елітарної".

Очевидно, саме такий розвиток регламентовано у проекті стандарту: "...Проект стандарту враховує пропозиції та побажання науково-педагогічного складу випускових кафедр вищих навчальних закладів України та членів Української бібліотечної асоціації, що об'єднує роботодавців — представників усіх типів вітчизняних бібліотек (від національних до обласних універсальних наукових, університетських, публічних, шкільних, дитячих)".

Висновки. Створення стандартів вищої освіти є складним, багатоступінчастим процесом. Перший варіант стандарту з позитивного погляду можна оцінити як "творче руйнування" (за Й. Шумпетером) у пошуках точок сталого зростання. Однак, враховуючи сучасні реалії, цей процес потребує насамперед стратегічних орієнтирів, а стосовно розвитку бібліотечної складової у новій спеціальності — розуміння парадигмальних змін у бібліотекознавстві і збереження суверенності бібліотечної професії у інформаційному суспільстві.

Список використаної літератури

- 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" (бакалавр) : стандарт вищої освіти України. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoi-osviti.html> (дата звернення: 25.12.2016). — Назва з екрана.
- Вилегжаніна Т. Бібліотечна професія в сучасній Україні / Т. Вилегжаніна // Бібліотечна планета. — 2012. — № 3. — С. 5—6. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2012_3_2. — Назва з екрана.
- Осаула В. Образ бібліотечно-інформаційної професії в умовах інформатизації суспільства / В. Осаула // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 9. — С. 22—24. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2011_9_7. — Назва з екрана.
- Дурєєва Т. А. Формування професійної свідомості бібліотечного фахівця як умова ефективної адаптації комунікаційних технологій до бібліотечної діяльності / Т. А. Дурєєва // Вісник Харківської державної академії культури. — 2010. — Вип. 31. — С. 171—181. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2010_31_20. — Назва з екрана.
- Білик О. Бібліотеки та питання професіоналізації кадрів / О. Білик // Бібліотечна планета. — 2011. — № 2. — С. 26—30. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2011_2_10. — Назва з екрана.
- Лопатина Н. В. Библиотекарь в профессиональной структуре общества: теоретико-методологический анализ 05.25.03 — Библиотечное дело, библиографоведение и книговедение : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Наталья Викторовна Лопатина ; Московский государственный институт культуры. — Москва, 2015.
- Лопатина Н. В. Формирование профессиональных компетенций будущих информационно-библиотечных специалистов в условиях изменения номенклатуры направлений подготовки высшего образования (на примере англоязычной подготовки) / Н. В. Лопатина, М. А. Романюк // Библиосфера. — 2015. — № 1. — С. 53—57.
- Абитова А. В. "Меритократизация" библиотечной профессии: библиотекарь в экспертно-кратическом обществе / А. В. Абитова // Библиотечное дело. — 2015. — № 15. — С. 2—5.
- Чачко А. С. Библиотечное дело в человеческом измерении : монография. — Киев; Москва, 2000. — 166 с.
- Гринчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гринчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2012. — 481 с.
- Матвієнко О. Бібліотеки органів державної влади: специфіка завдань діяльності / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісник державної служби України. — 2012. — № 1. — С. 22—26.

В статье проанализирован проект стандарта по специальности 029 "Информационное, библиотечное и архивное дело" относительно места библиотечной составляющей в ее рамках.

The article analyzed the draft standard in the specialty 029 "Information, Library and Information Science" to the place of the library component in the new specialty.

Надійшла до редакції 27 грудня 2016 року

УДК 025.2:004.93](477):331.453

Володимир Зуб,
кандидат історичних наук,
в. о. завідувача відділу НБУВ

Документні засади питань охорони праці при здійсненні оцифрування фондів бібліотек України

У статті проаналізовано нормативно-правові акти і локальну бібліотечну документацію з питань безпеки праці бібліотечною персоналом, залученого до виконання робіт, пов'язаних із комп'ютерним скануванням фондів бібліотек України.

Ключові слова: сучасні технології копіювання документів, оцифрування бібліотечних фондів, нормативно-правові документи з охорони праці у бібліотеках, шкідливі виробничі чинники репрографії.

Оцифрування документів, тобто перенесення інформації з паперових носіїв на електронні, у бібліотечних установах масово застосовують від початку XXI ст. Сьогодні це світовий тренд. "Проблемою проблем розвитку бібліотечної галузі, — наголошує академік НАН України О. Онищенко, — є її адаптація до умов цифрової культури. Процес переходу на електронні технології і носії інформації йде прискореними

темпами, і недалекий той час, коли цифрова культура стане панівною. Вона визначатиме характер суспільних і міжнародних відносин, інформаційних обмінів" [8].

Цифрове копіювання нині активно пропагують, реалізуючи відповідні програми та проекти, міжнародні організації UNESCO, IFLA, LIBER та ін. Розвиток новітніх технологій має широку фінансову підтримку, для їхнього впро-